

יגאל אלון – חינוך להומאניות בעתות מלחמה

לכאורה, הומניות ומלחמה הן תרתי דסתרי. בכך יתקשה לכפור גם מי שהיה עד לגילויי אנוש עילאיים בשדות הקרב, ואפילו כלפי האויב, וגם מי שנוהג להבחין - ומן הדין להבחין - בין מלחמות צודקות למלחמות בלתי צודקות, כולל אלו הנערכות למען הנעלה שבמטרות: הבטחת החיים והקיום נגד כוונות השמד ותוקפנות. [...] לפנינו גלגול חדיש של פסוק הומניסטי מן העתיקים והנעלים ביותר: "גם בנפול אויבך, אל תשמח." ההכרה הזאת, שאין מלחמות שמחות, היא מותר האדם שבנו ומותר החברה שלנו. מי שמחליף את הכורח הטראגי להתגונן בשמחה להילחם, הופך את כל משמעות המערכה שלנו על פיה. תולדות עמנו העמידונו על כל אפסותו של הצדק שאין בצידו כוח. הננו מיטיבים לדעת, כי הצדק לבדו הוא סוס נייר - אפילו לא עץ - וכמוהו ניתן להיקרע לגזרים. אף על פי כן, דווקא על רקע נסיונו ההיסטורי המר עם אומות העולם, ועל רקע זכרון הדמים והשוואה הטבוע בבשרנו - שומה עלינו להישמר מליפול בפח השובניזם המיליטריסטי, זה הרואה ברכב הברזל באשר הוא את התגלמות הצדק. כשם שלא הייתי רוצה שהצדק לבדו יהיה לנו למגן, כך גם אני דוחה את הסיסמה השגורה: "היה חזק והיית צודק." עלינו להיות צודקים וחזקים בעת ובעונה אחת. חזקים למדי כדי להגן על זכויותינו הצודקות, וצודקים בהפעלת כוחנו. בעולם בו אנו חיים, אין לך דבר קל מזה, מאשר להיתפס לפילוסופיה נוסח: כל העולם - אויב. ואם אין אני לי - מי לי. תוך השמטת חלקו המשלים של הפסוק, דהיינו: וכשאני לעצמי - מה אני?

בשליש האחרון של המאה העשרים אין צורך בכוחות נפש רבים כדי להכריז על פשיטת רגלו המוסרית של העולם, אולם הכרזה על מותו הטוטאלי של המצפון האנושי, משמעה הכרזה גזר דין מוות גם על מצפוננו אנו, כחלק של האנושות. השלמה עם התורה הגורסת שעם לעם הוא זאב, תחייב גם אותנו - לטווח ארוך אם לא קצר - ליהפך לזאבים. כיצורי אנוש המסרבים להזדאב, והממאנים להיפרד מן החובה האנושית המוטלת על כל הברואים בצלם, אין אנו פטורים מלהיאבק על עיצוב דמותה של החברה האנושית, גם כאשר הננו יודעים, כי האחריות העיקרית לכך מוטלת, בראש ובראשונה, על שכמן של המעצמות הגדולות. טבעי, כי כל מי שכוחו רב יותר, גם אחריותו חייבת להיות רבה יותר. ככל המאבקים, גם המאבק הזה על עיצוב פני העולם בו היינו רוצים, מתחיל בבית. אם נהיה אור לעצמנו, אולי נהיה גם אור לאחרים, אך לא קודם לכן.

מאז שיבת ציון וכריתת הברית המחודשת עם האדמה הזאת, נאלצנו גם להרים את חרב הנצורים, שנשמטה מידי אחרון הלוחמים היהודים בארצנו, לפני 19 מאות בשנים. תחושת עם במצור אינה מרפה מאתנו [...] כל המלחמות הללו לא פסחו על נפשותינו וחויית המקלטים [...] מינקותם הם נושמים את הפחד ומילדותם הם לומדים להעריך את חשיבותו של הכוח הסוכך עליהם. חוויה זו עלולה בהחלט להטביע חותמה על הלך רוחם של בני הדורות הצעירים, ועל הכרתם כי על חרבנו נחיה [...] האמת ניתנה להיאמר, כי העם היהודי אמון על ערכים הומניים על פי מסורתו, השקפת עולמו. אולם אין להוציא מכלל אפשרות כי חלקים מתוכו לא יהיו מחוסנים דיים כדי לעמוד בפני נגיפי הלאומנות והצבאנות, שאינם מכירים גבולות של עמים ותרבויות.

אכן פה ושם כבר נלחשת אף בתוכנו השאלה - הגם בקול דממה דקה - האין אורבת לנו סכנה של הדרדרות אל זרועותיו של פולחן הכוח וסגידה לצבאנות. דומה, כי ניטיב לעשות אם נשאל את כל

השאלות הללו בגילוי לב, מבלי לשעות למה יגידו יפי הנפש המקצועיים, ומה יספרו עלינו בחוצות העולם. לא להם אנו חייבים את הבירור הזה, כי אם לעצמנו, כיאה לעם בוגר ונבון. אין ספק: תנאי מצור, הרג והרס רכוש - שלנו ושל האויב - אינם תנאים אופטימליים לחינוכו של אדם יוצר, שלם ושלם ברוחו. העובדה, כי לא אנו בחרנו מרצון במציאות זו ושלא אנו נושאים באחריות להתהוותה, אינה משנה כהוא זה את עצם המציאות ואת השלכותיה החברתיות והנפשיות. קל, כמובן, לפטור את השאלות הללו בשאלה אחת, פשוטה ואכזרית: כלום יש לנו ברירה? וזה נכון כנכון היום - אין לנו ברירה. [...]

בנסיבות כאלו, אין לך דבר הומניסטי יותר מהסתכנות עצמית ומודעת להגנת חיי אדם, קל וחומר של עם שלם. אף על פי כן: הוויה צבאית כה ממושכת ואינטנסיבית, שהילד נושמה למן רגע צאתו לאוויר העולם ונפגש עמה, פנים אל פנים, בנעוריו, כשהוא עדיין נוח להשפעתה ולקליטתה - נושאת עמה סכנות חמורות, העלולות לפגום בתודעתו ההומנית של הדור. היא גם עלולה להצמיח בו נוקשות ותכונות דורסניות, שמחר - אם לא היום - יתנו אותותיהן בכל מערכת יחסי האנוש שלנו.

נניח שכך הוא, יקשה השואל - כלום בידינו למנוע את הדברן אני מאמין שכן. ראש לכול, על ידי זה שנהיה מודעים למצב, על כל ההיבטים הנגזרים ממנו. זה מותנה בטיב הערכים האנושיים שעל הגשמתם נשקוד גם לעת מצור, ובמהות פני התרבות אותה נעצב לעת אלימות והרס, שהינם בני לווייה לכל מלחמה, כולל מלחמות מגן. [...]

קרוב אדם אצל עצמו, לפיכך ארשה לעצמי לצטט כאן את אשר כתבתי בנושא זה: "צבא הוא - בדרך כלל - בבואה של המשטר החברתי והמדיני אשר בו הוא נמצא ופועל. סגולותיו וחולשותיו הן פונקציה של סגולותיה וחולשותיה של החברה יוצרתו. משטר חברתי נאור מתקדם גם הוא לנכס צבאי יחשב. יתר על כן, הוא הנו הנכס הצבאי הראשון במעלה " ... ואכן, כל עם וחברה זוכים לצבא שהם ראויים להם. משטרים טוטליטריים מתחילים להתהוות, כאשר אנשי צבא מתחילים לסבור, כי הם ראויים לעם טוב יותר, ולפחות למשטר טוב יותר, שהם, כמובן, מזהים אותו עם עצמם. וזהו, בדיוק, מה שקרה ברוב הארצות השכנות לנו. היות ופטור בציטטה זו אי אפשר, ברשותכם מובאה נוספת: " אין ספק כי צה"ל הוא אחד הצבאות הדימוקרטיים בעולם גם מבחינת משטרו הפנימי - אם גם רחוק הנהו משלמות בנדון זה - וגם מבחינת נאמנותו לדימוקרטיה הפרלמנטרית הישראלית, ואף על פי כן, לא תהיה בכך משום החשדה אם ייאמר, כי לפתחו אורבים העייפות מהדימוקרטיה והגעגועים למשטר "אוטוריטטיבי יעיל", כתחליף לדימוקרטיה "מסורבלת". [...]

ככל שהמלחמה תתמשך יותר, כן תגבר, בדרך הטבע, עוצמתם של הלכי הרוח האנטי דימוקרטיים והאוטוריטטיביים ברחובנו, שבמיתוסים כוזבים הם יתימרו לגאול את החברה משממונה הרוחני, ומהתרוקנותה מערכים חברתיים. לכן, גם כשלבנו עם המתרחש בחזית, אל ועצום עינינו נוכח ההתפתחויות בעורף. כולנו יודעים כי מלחמה משמעה סולם עדיפויות סלקטיבי גם בחיי המשק ובתכנון היעדים החברתיים, ההשכלתיים והתרבותיים. עם זאת, אסור כי בשם נימוקי בטחון, כביכול, נוותר על חתירתנו לחברת מופת צודקת, שככל שתהיה צודקת יותר, כן תגדל נכונותם של בניה להזדהות עמה ולהגן עליה [...]. זאת ועוד: ישראל שתשליך מעל סיפונה את ערכיה האנושיים החברתיים תהא דומה יותר לאניה נושאת מטוסים, מאשר

למדינה נושאת עם . מן המפורסמות הוא כי עיתות מלחמה מלכדות את כל בני החברה לעמידה ולהגנה על העיקר, אולם אחדות לאומית אין פירושה אחדות דעות, וביטול ניגודי השקפות לגיטימיים. [...]

כשם שהלאומנות מובילה לשנאת זרים ולעתים אף לגזענות, זו המבחילה שבמחלות המין האנושי, כך גם הצבאנות מוליכה לתיעוב הדימוקרטיה, אלא שהיא נושאת בחובה גם סכנות לצבא עצמו.. במאבק שבו אנו עומדים, הננו נהנים משלושה יתרונות: א. מיתרון המיבנה החברתי; ב. מיתרון הרמה הטכנולוגית; ג. מיתרון הערכים המוסריים. זהו משולש, שהנוטל את אחת מצלעותיו ממוטט את הבנין כולו. בימינו, יתרון חברתי לא יתואר בלא היתרון הטכנולוגי מדעי; אולם זה האחרון כשלעצמו, בלא שיוזרף ע"י השקפה מוסרית, עלול להוליד מפלצת, כפי שלימדה אותנו המאה שלנו.

שאיפתה של תנועת השחרור של העם היהודי, הצינונות, היתה והינה החזרתו של העם אל ארצו ההיסטורית כדי לחיות בה בשלווה ובשלום. שאיפתנו לשלום לא ניתנה לנו, אך היננו נאבקים עליה, כדי להגיע לשחרור נוסף – שחרור מן המלחמה. [...] דור שיחדל להאמין בשלום, יחדל להאמין בפתרונות מדיניים, ועל כן גם יחדל מלחתור לשלום וישליך יתרו על המלחמה המתמדת כדרך קיום יחידה. דור שיחדל להאמין בשלום, הן כערך אנושי-מוסרי והן כיעד מדיני שראוי להיאבק עליו וללכת לקראתו, הלכה למעשה – דור כזה עלול להיהפך, חלילה, לבעל-מום רוחני, שסולם ערכיו מעוות ושובר. יתירה מזו: דור כזה עלול גם להחמיץ את השלום, כשהסיטואציה ההיסטורית תזמן אותו. אילו חששתי, שהדבקות בשלום יש בה כדי להחליש את ערונותנו הבטחונית ואת כוונותנו הצבאית, כי אז, אפשר, הייתי מגיע למסקנה שאין מנוס מלהקריב קרבן אנושי מוסרי זה למולך צרכי הבטחון. אבל סתירה כזאת אינה קיימת במציאות: שכן השניים משלימים זה את זה. אדרבא, מדיניות שלום כנה ועקבית, מעניקה, בין שאר, את התשתית המדינית מוסרית לפעולות המלחמה, בעוד שתוצאות פעולות ההתגוננות עשויות להכשיר את התנאים לשלום. כעם רציונלי, האמון על ערכי מוסר ובעל מסורת הומניסטית ארוכה ועשירה מאיך כמוה, מסוגלים אנו בהחלט להחזיק בזה וגם מזה לא להניח את ידינו. כלומר: לראות בהתגוננות אמצעי ללא תחליף לעת חירום ולראות בשלום מטרה לעצמה - אחת הראשיות שבמטרותינו הלאומיות.

שאלות

- מה את חושבים ביחס לטקסט?
- מה לדעתכם? מוביל היום את המלחמה בציבור הרחב? בממשלה? בקרב החיילים?
- התחלנו את המלחמה בפילוג קשה בחברה, מה המלחמה עשתה לכך? איך אתם מבינים את דבריו של אלון ביחס לאחדות אל מול ביטוי השקפות עולם? מה ההשפעה של כל חלק על ביטחון המדינה ועל צדקתה?
- מה מקומן של שאלות מוסר מסוג העולה בטקסט בחברה בעת הזו?